

WOJCIECH DZIEDUSZYCKI

Z BADAŃ NAD EKONOMICZNO-SPOŁECZNYMI UWARUNKOWANIAMII
PRZEMIAN ZACHODZĄCYCH W GARNCARSTWIE WCZESNOPOLSKIM
(CERAMIKA KRUSZWICKA 2 POŁ. X - POŁ. XIV W.)(Streszczenie referatu wygłoszonego na posiedzeniu naukowym
Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN w Poznaniu
w dniu 30 X 1980 r.)

Wieloletnie studia prowadzone nad wczesnomiejską ceramiką kruszwicką pozwoliły na pełniejsze ukazanie relacji zachodzących pomiędzy przekształceniami natury ekonomiczno-społecznej a przemianami garncarstwa kujawskiego¹.

Stwierdzono, że w fazie D (W. Hensla) wyróżnić można dwie podfazy. W czasie trwania pierwszej z nich — D₁ (2 poł. X w.) widoczne jest upowszechnianie się doskonalszych technicznie naczyń całkowicie obtaczanych o nie spotykanych dotąd formach, ornamentyce, krawędziach i znakach. Przemiany te wiązać można z okresem formowania się państwowości polskiej, w którym to, wraz z upowszechnianiem się nowych idei organizacyjnych, następowały przeobrażenia technologiczne w wielu działach ówczesnej gospodarki.

W podfazie D₂ (X/XI-1 poł. XI w.) znacznie zmniejsza się odsetek ceramiki tradycyjnej (górną obtaczanej), a także pojawiają się naczynia o zasięgu interregionalnym. Stwierdzono, iż zaburzenia polityczne, przypadające na okres 1031-1039, prawdopodobnie nie naruszyły struktury ekonomiczno-społecznej Kujaw i ośrodka kruszwickiego.

W fazie E (W. Hensla) wydzielono trzy podfazy. W E₁ — (poł. XI w.-1093 r.) obserwuje się dalsze przemiany w zakresie technologii i morfologii wytwarzanych naczyń. Wystąpiły również okazy importowane ze strefy południowej oraz naczynia powstałe na gruncie tradycji zachodniopomorskich (zbliżone do typu Weisdin)². Kontakty ze strefą wschodnią dokumentują znaki garncarskie nawiązujące do form ruskich (trójzęby, tamgi). Czas trwania owej podfazy zamyka niepomysłna dla kruszwiczian klęska w 1093 r. powodująca okresowe zachwianie istniejącej struktury demograficznej i ekonomicznej.

W podfazie E₂ (1 poł. XII w.) widoczny był wzrost różnorodności morfologicznej naczyń, krawędzi i znaków garncarskich. Niektóre z wątków ornamentacyjnych wykazują nawiązania do tradycji X-wiecznych. Następuje również „barbaryzacja” w zakresie technologii i techniki wykonywanych naczyń. Przedstawiono dwie możliwości interpretacji owych przemian. Pierwsza z nich zakłada, iż po wspomnianej klęsce do wydłubionej Kruszwicy przybyli rękodzielnicy z jej zaplecza wytwarzający naczynia według tradycyjnych, wiejskich sposobów. Druga nie wyklucza pogorszenia jakości części naczyń na skutek rozwoju standardowej ich produkcji.

W podfazie E₃ (2 poł. XII w.-1271 r.) w początkowym okresie, a więc w 2 poł. XII w., widoczny jest jeszcze konserwatywny kierunek wytwórczości garncarskiej, wypierany jednak przez działalność warsztatów standardowych. Charakterystyczna jest duża różnorodność ceramiki importowanej

¹ W. Dzieduszycki, *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2 połowy X w. do połowy XIV w.* (w druku).

² Por. W. Dzieduszycki, *Wczesnośredniowieczne importy ceramiczne z Kruszwicy*, Sl. Ant., t. XXV; 1978 (1979), s. 63 i n.

odzwierciedlającej w pewnym zakresie kontakty zewnętrzne ośrodka z Mazowszem, Małopolską, a pośrednio z Rusią i Europą Zachodnią.

W pierwszej połowie XIII w. następuje całkowita standaryzacja wytwórczości garncarskiej. Po raz pierwszy także pojawiają się naczynia wytworzone na gruncie tradycji wschodniopomorskich (Gdańsk), które dotarły tu być może za pośrednictwem Hanzy.

W okresie od poł. XIII w. po 1271 r. następują dalsze przeobrażenia. Wzrasta liczba nowych form krawędzi, mniej jest natomiast den znakowanych i form znaków. Brak importów ceramicznych i naczyń stosowanych w różnych działach gospodarczych (metalurgia, smolarstwo i in.). W 1271 r. nastąpiło spalenie Kruszwicy oraz szereg niekorzystnych dla ośrodka i regionu wydarzeń polityczno-gospodarczych. Data owa stanowi zarazem cezurę trwania podfazy E₃.

Doniosłe znaczenie dla dalszych przekształceń garncarstwa miał okres przypadający od 4 ćw. XIII w. po poł. XIV w. (faza F), w którym nastąpiło zetknięcie się wytwórczości o tradycjach wczesnomiejskich z działalnością warsztatów ośrodków lokacyjnych³.

W konkluzjach przedstawiono szersze tło historyczne przekształceń zachodzących w 2 poł. X w.-1 poł. XI w., a także znaczenie polityczno-gospodarcze podgrodzi. Stwierdzono, że na połowę XI w. przypada koniec trwania wstępnej fazy unifikacji kulturowej i integracji gospodarczej. Z kryzysem okresu 2 poł. XIII-1 poł. XIV w. wiązać należy przebudowę ustrojową i gospodarczą państwa polskiego. Przemiany zachodzące w tym czasie zaważyły również na dalszych losach Kujaw i Kruszwicy skupiającej wielu rękodzielników. Nastąpił wówczas ostateczny rozpad struktury tego ośrodka oraz jego degradacja. Znalazło to odbicie w wytwórczości garncarskiej zdominowanej w poł. XIV w. przez miejską standardową produkcję rzemieślniczą.

³ Por. W. Dzieduszycki, *Zagadnienie przelomu w garncarstwie polskim w świetle badań nad XIII-XIV-wiecznymi materiałami ceramicznymi z Kruszwicy*, Spraw. Arch., t. XXXI, 1979 (1980), s. 299-300, a także tenże, *Przemiany w strukturze garncarstwa polskiego w 2 połowie XIII i w 1 połowie XIV wieku*, APolski, t. XXIV: 1979 (1980), z. 2, s. 363 i n.